

TÜRKİYE’DE GAZETE DAĞITIMINI YAYGINLAŞTIRMA GİRİŞİMLERİ (1930-1945)

Hasan ÜSTÜN*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de 1930 – 1945 yılları arasında, ülke çapında gazete, dergi ve kitap dağıtımını yaygınlaştırmak amacıyla bir ‘dağıtım şirketi’ ve bir ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimleri betimlenecek ve bu girişimlerin sonuçsuz kalması analiz edilecektir. Fransız şirketi Librairie Hachette ve İstanbul’daki bazı gazete sahiplerinin ‘dağıtım şirketi’ kurma girişimlerinin öncelikli amacı daha fazla kâr elde etmektir. Matbuat Müdürlüğü, Basın Kongresi, Neşriyat Kongresi, Basın Birliği ve Cumhuriyet Halk Partisinin dağıtım kurumu’ kurma girişimlerinin öncelikli amacı ise ‘telkin ve terbiye’ aracı görülen basının ‘millet ve memleket menfaatine’ hizmet sunmasıdır. Türkiye’deki toplumsal sınıfların, ‘piyasa eli’ne karşı ‘devlet eli’ni egemen kılma mücadelesinin bir parçası olan bu girişimlerinin hepsinin sonuçsuz kalması incelenen dönemde tarafların gücünün sınırlarını gösterir. Bu iki yaklaşımın mücadelesi 1945 sonrasında da devam etmiş ve 1970lerin sonuna kadar sürmüştür. Çalışmada ağırlıklıla Hakkı Tarık Us arşivindeki birinci el kaynaklar kullanılmıştır. Librairie Hachette’in 1930’da ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ ve Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi ortaklarının 1931’de ‘Tevzi İşleri İdaresi’ kurma girişimlerinin belgeleri ile 1934’de Vakit gazetesinden Matbuat Umum Müdürlüğü’nün basın anketine cevap yazısı söz konusu birinci el kaynaklardan bazılarıdır.

Anahtar sözcükler: Türk basını, gazete dağıtımını, Librairie Hachette

Abstract: The Attempts to Make the Newspaper Distribution Wider In Turkey (1930 – 1945)

This article presents the attempts to set up a nation wide company and an institution, mainly to distribute newspapers, magazines and books between 1930 -1945 and analyses the failure of these attempts. Main aim of the French publishing company Librarie Hachette and some newspaper owners in İstanbul was to make more profit by the attempts of founding a ‘distribution company’. On the other hand, the top priority objective of the attempts for a publication distributing institution by The General Directorate of Press, Publication Congress, Press Congress, The Turkish Press Association and Republican Peoples Party was that the press, which was considered as a tool of inculcation and education, should give public service for the nation and country benefits. The fact that all the attempts, which were a part of the struggle of social classes in Turkey to make ‘state hand’ dominate on ‘market hand’ failed, points the limits of the power of both sides. In this study, first hand documents that are found in Hakkı Tarık Us archive were mainly used.

Key words: Turkish press, newspaper distribution, Librairie Hachette.

* Araş.Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-posta:hasanustun07@gmail.com.

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye’de, tek parti iktidarı basınının ‘istikrar’ dönemi (Alemdar:2004) olarak tanımlanan 1930 -1945 yılları arasında, gazete, dergi ve kitap dağıtımını yaygınlaştırmak amacıyla ülke genelinde faaliyet gösterecek bir ‘dağıtım şirketi’ ve ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimleri betimlenecek ve bu girişimlerin sonuçsuz kalması analiz edilecektir. Amaç, gazete, dergi ve kitabın üretim ve tüketim süreçlerinin yeni kurumlar ve hukuki düzenlemelerle ‘istikrar’a kavuşturulduğu düşünülen bir dönemde (1930–1945) aynı ürünlerin dağıtımını yaygınlaştırmak amacıyla iki özel şirket ile bazı kamu kurumları ve iktidar partisince gündeme getirilen ve bugüne kadar pek bilinmeyen ya da yeterince üzerinde durulmayan girişimlere dikkat çekmektir.

Bu girişimlerin kimler tarafından ve neden gündeme getirildiği ve başarısız kalmalarının olası nedenleri ortaya konurken gazete dağıtımını daha kapsamlı ele alınacaktır. Ulaşım altyapısının sınırlılığı, okur-yazar sayısının azlığına bağlı talep eksikliği gibi nedenlerle yayın dağıtımının çok yetersiz olduğu bir dönemde Türkiye’de yayın dağıtımını yaygınlaştırmak amacıyla gündeme getirilen girişimlerde ikili bir özellik görülür. Bir yanda gazete, dergi ve kitabın ‘emtia’ özelliğini kullanarak daha çok para kazanmak için ‘dağıtım şirketi’ kurmak isteyen özel sektör girişimcileri diğer yanda ise aynı ürünlerin dağıtım ve satış kanallarını denetimli bir şekilde tüm ülkeye genişleterek ‘telkin ve terbiye aracı’ olarak görülen basın yoluyla Kemalizm ideolojisini yaymak, devrimleri tüm topluma benimsetmek ve halkın okumaya ilgisini artırmak gibi siyasi ve kül

türle ilgili politikaları başarılı kılmak isteyen siyasal iktidarın yayın ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimleri. Bu çerçevede, birincisi ‘ticari’ ikincisi de ‘kamu yararı’ öncelikli bu girişimler araştırmada iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

Tümüyle özel sektör faaliyeti olarak gündeme gelen ‘dağıtım şirketi’ girişimlerinin ele alındığı araştırmamızın ikinci bölümünde Fransa merkezli uluslararası özel bir yayın dağıtım kuruluşu olan Librairie Hachette’nin ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ (1930) kurma girişimi ile bundan bir yıl sonra bazı gazete sahipleri ve bir ilân şirketinin kurduğu Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi’nin ‘Tevzi İşleri İdaresi’ (1931) kurma girişimleri adı geçen şirketlerin konuyla ilgili kayıtlarından betimlenecektir. Kanun yoluyla Türkiye’de yayın dağıtım imtiyazına sahip olacak, kuruluş sermayesini devletin koyacağı, gazete ve dergi sahipleri ile kitap yayıncılarının da ortak olacağı, devlet denetiminde bir ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimlerinin ele alındığı üçüncü bölümde ise sırasıyla Matbuat Umum Müdürlüğü (1934), Birinci Basın Kongresi (1935), Birinci Neşriyat Kongresi (1939), Türk Basın Birliği (1941) ve Cumhuriyet Halk Partisi (1944) tarafından gündeme getirilen ‘millet ve memleket menfaati’ne faaliyet gösterecek bir ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimleri (ile ilgili kongre ve komisyon raporlarından aktarılacaktır.

Araştırmanın son bölümde ise ikinci ve üçüncü bölümde betimlenen girişimler analiz edilecek ve bu girişimlerin inceleme dönemi sonrası yansımalarına dikkat çekilecektir.

‘Dağıtım şirketi’ ile ilgili girişimler ağırlıklı ilgili kişi ve kurumların yazışmalarını yansıtan birinci el kaynaklardan aktarılacaktır. Bu

kaynaklar, tasnifi tamamlanmadığı için henüz kullanıma açılmadığı halde özel izinle inceleme fırsatı bulduğumuz Beyazıt Kütüphanesi’ndeki Hakkı Tarık Us arşivindedir. Librairie Hachette’in 1930’da ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ ve Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi ortaklarının 1931’de ‘Tevzi İşleri İdaresi’nin kurma girişimlerinin belgeleri ile *Vakit* gazetesinden Matbuat Umum Müdürlüğü’nün basın anketine gönderilen cevap yazısı söz konusu birinci el kaynaklardan bazılarıdır.

İnceleme dönemine ait gazete, dergi ve kitap baskı, satış ve dağıtım faaliyetleriyle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Bu dönemde yayın dağıtımını ve satışının tamamına yakını özel girişim faaliyeti olarak sürdürülmektedir. Toplam sayısı dört yüzü geçen vilayet ve kaza merkezlerinin ancak yüzde onunda bayi vardır. Bu bayilerin de ancak yarısı iyice iş yapmaktadır(Yaşaroğlu, 1939:366). Bu dönemde ders kitaplarını ve kendi yayınlarını dağıtan Maarif Bakanlığı dışında ülke çapında yayın dağıtımını yapan merkezi bir örgütlenme yoktur. Birinci Basın Kongresi’nde Sedat Simavi tarafından temsil edildiği bilinen ‘Bayii Teşkilatı’nın adı ise İstanbul Ticaret Odası sicil kayıtlarında geçmemektedir. Gazete tirajları çok iyi bilinmemektedir. Örneğin, 1931 yılında önde gelen günlük gazetelerin toplam tirajları yaklaşık 130.000’dir. Bu rakamın 32.000’i Rumca, Ermenice ve Fransızca yayınlanan gazetelerdir (Toplam tirajın 150.000 olduğu tahmin edilmektedir). İstanbul’da yayınlanan 11 gazetenin 1943 – 1945 arası için verilen toplam tiraj ise 95.000dir (Bali, 2002:18-19).²

Türkiye’de 1930 -1945 arasında toplam nüfus ve okuryazar oranındaki artışa rağmen ortaya çıkan bu rakamlar aşağıda betimlenecek

yayın dağıtımını yaygınlaştırma girişimlerinin maddi ölçeğini ortaya koymaktadır.

‘Dağıtım Şirketi’ Kurma Girişimleri

Türkiye’de devlet desteğiyle yerli ve ulusal burjuvazi ‘yetiştirilmesi’ politikasının benimsendiği 1923 -1929 yılları arasında, yasalara aykırı olmaması koşuluyla yabancı sermayeye de olumlu yaklaşılmaktaydı. (Kejanlıoğlu, 2001) Korumacı ve devletçi iktisat politikalarının ve devlet-parti bütünlüğünün egemen olduğu 1930’lu yılların başında, bu iktisadi ve siyasi politika değişikliklerine paralel olarak basınla ilgili bir dizi gelişme yaşandı.

Takriri Sükûn Kanunu’nun yürürlüğünün 1929’da sona ermesinin ardından, *Yarın* ve *Son Posta* gibi kısmen muhalif çizgide gazeteler yayına başlamıştı. 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)’na aktif destek veren bu yeni gazeteler SCF’nin kapatılmasının ardından siyasal iktidarın etkin yaptırımlarıyla karşılaştı. İktidarın basın üzerindeki denetimini artıran yeni Basın Kanunu (1931) ile muhalif çizgideki *Yarın* gazetesi kapanmak zorunda kaldı, *Son Posta* ise iktidarı desteklemeyi seçerek varlığını sürdürebildi. Çünkü iktidarı destekleyen gazeteler primle ödüllendirilirken muhalif gazetelere hem siyasi hem de ekonomik yaptırımlar gündemdeydi. Örneğin 1930 yılında destek primi dağıtılmaya başlanan gazeteler arasına *Yarın* ve *Son Posta* gibi 1929’dan sonra yayına başlayanlar dâhil edilmemişti. İktidarı destekleyen gazete sahiplerinin resmi ilanlara aracılık için kurduğu şirketin ortakları arasında da *Son Posta* ve *Yarın* yoktu.

Bu nedenle, resmi ilân dışındaki reklâm gelirlerinin çok sınırlı ve gazete satış gelirlerinin en az reklâm kadar önemli olduğu bu

dönemde, ülke çapında gazete, dergi ve kitap dağıtımını yapmak üzere birincisi Fransız bir firma, diğeri de gazete sahiplerinin ilân sektörünün en büyük aktörü ile ortak gündeme getirdiği yayın ‘dağıtım şirketi’ kurma girişimleri ayrı bir önem kazanmaktadır.

Librairie Hachette: ‘Gazeteler Mesajeri’
1930 yılında Fransız şirketi Librairie Hachette³, tüm Türkiye çapında gazete, dergi ve kitap dağıtımını yapacak bir yayın dağıtım (mesajeri) teşkilatı kurmak için girişimler başlattı. Türkiye’de dokuz yıldır kitap satışı yapmakta olan Librairie Hachette, şimdi de ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ni kuracaktı. Yeni şirket hakkında bilgi vermek amacıyla İstanbul’daki gazete yöneticilerini ziyaret eden bir Librairie Hachette temsilcisi, 14 Nisan 1930 tarihinde *Vakit* gazetesini İdarehanesi’ne bir teşekkür mektubu ile birlikte, yapılan görüşmede dile getirilen görüşlerin özeti olduğu belirtilen ve dağıtım teşkilatı kurma projesinin özeti sayılabilecek ‘Gazete, Mecmua ve Kitaplar Türk Mesajeri’ başlıklı bir metin gönderdi.

‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ proje özeti niteliğindeki bu metnin girişinde Librairie Hachette’in bir dağıtım teşkilatı kurma kararını ‘cazip’ kılan Türkiye’deki yayıncılık sektörü detaylı olarak tasvir edilmektedir. Buna göre ‘Türk harflerinin kabulünden sonra Türkçe gazetelerin ve kitapların gösterdiği cazip manzara ve her geçen gün artan tab (baskı) adedi, bir Mesajeri servisinin icat ve te’sisini gittikçe daha ziyade (çok) istilzam etmektedir (gerektirmektedir).’ ‘Türk Mesajeri’ adıyla yeni kurulacak ‘metodik tevziat (dağıtım) teşkilatı’na ait İstanbul’da bir ‘Merkezi İdare’ olacak ve tevziat (dağıtım) ve irsalât (gönderim) için özel bürolar açılacaktır. Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde, önemli kaza ve nahiyelerde

imkân oldukça dağıtım merkezleri açılacaktır. Özel olarak seçilecek personelin hızlı bir şekilde yetiştirileceği belirtilen ‘proje’nin en ilginç detaylarından birisi ise bugün dahi kullanımı gerçekleştirilemeyen deniz yoluyla hızlı yayın dağıtım araçları öngörmesidir. Projeye göre Librairie Hachette’in kuracağı şirket “Adi vesaiti nakliyeden başka, mesela İstanbul ve havalisi için kamyonetler, saytkarlar, Adalar ve Boğaziçi için motor-botlar gibi en yeni ve en asri nakliye vasıtalarını kullanacaktır.”

Ayrıca, her dağıtım noktasında ‘Türk Mesajeri’ temsilcisi olduğunu gösterecek bir milli sancağı içeren büyük bir arma levhası olacak ve şirket, masrafları kendisine ait olmak üzere Ankara, İstanbul ve diğer büyük şehirlerde, bazı demiryolu istasyonlarında ve büyük otellerde yayın satışı için ‘köşk’ (büfe) yapacaktır. Proje metninin devamında, gazete ve dergilerin etkili şekilde teşhir ve ilânıyla halkı gazete ve kitap okumaya özendirileceğini ve bu sayede gazete ve dergilerin satışını artıracığını iddia eden Librairie Hachette temsilcisi Türkiye dışında bayii dağıtımını ve satış seçeneği de sunmaktadır: “...ecnebi memleketlerde şimdiye kadar hemen hiç bulunmayan Türkçe gazeteler, teşhirinin güzelliği ve okuyuculara arzı ve satışı ile Türkiye haricinde takdir bir te’siri manevi vücuda getirecektir.” Kurulacak şirket sayesinde gazete satışlarının genel masraflarının azalacağı hatırlatılarak o dönemde gazete sahiplerinin en önemli sorunlarından birisi olan satış paralarının tahsilâtının da güvenli hale geleceği ifade edilmektedir.

Bu özendirici teklife rağmen Librairie Hachette’in ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’ kurma girişimi olumlu sonuçlanmadı. Bunun nedeni hakkında somut bir bilgi sahibi değiliz. Ancak, Maarif Vekaleti uzmanı

Hasan Ali Yücel’in Fransız eğitim sistemini incelemek üzere bu ülkeye gönderildiği bir zamanda gündeme gelen Librairie Hachette’in yayın ‘dağıtım şirketi’ kurma girişimine ilgili bakanın ya da bürokratlarından bir bölümünün sempatisinin olmaması az bir olasılık. Bu girişimden dokuz yıl sonra, Birinci Neşriyat Kongresi’nde ele alınacak ‘Neşriyatın satış ve dağıtım işlerini tanzim’ maddesiyle ilgili önerilerini yazan Va-Nu, Librairie Hachette’in 1930 yılındaki bu girişimini hatırlatırken dönemin Maarif Vekili’nin adını da anması bu olasılığı güçlendirmektedir: “Yanılmıyorsam Bay Cemallettin Hüsnünün Maarif Vekilliği zamanında Fransızların Hachette firması, bizim memlekette de böyle bir cihaz yaratmağı istemişti. O olmadı, fakat milli kuvvetlerimizle, bir tevzi teşkilatına nazaran ne muazzam işler başardık...” (Va-Nu, 1939).

Bu olasılık doğru olsa bile Cemal Hüsnü Tanay’ın 15 Eylül 1930’da bakanlık görevini Refik Saydam’a devretmiş olması Librairie Hachette’in ‘dağıtım şirketi’ girişiminin sonuçsuz kalmasını tek başına açıklayıcı değildir. Dünya ekonomik bunalımı nedeniyle Türkiye’nin yüklendiği Osmanlı borçlarının Fransa’ya ödemesinin askıya alınması, misyoner okullarından kaynaklanan sorunlar Librairie Hachette’in ‘cazip’ tekliflerine itibar edilmeyerek ‘milli kuvvetler’le yetinilmesinin olası nedenleri arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra, Neşriyat Kongresi öncesinde “...koskoca vilayetlerimize, memlekette çıkan gazete, mecmua ve kitapların bir tek nüshası bile gitmemektedir” diye yakınan Va-Nu’nun, aynı yerde Librairie Hachette’in girişiminin gerçekleşmemesinden doğan boşluğun ‘milli kuvvetler’le doldurulduğunu övgüyle hatırlatması (Va-Nu, 1939). milli iktisat politikalarının belirleyici olma olasılığın ipuçlarını vermektedir. Tek bir nedeni

olmasa da Librairie Hachette’in 1930’daki ‘dağıtım şirketi’ girişiminin sonuçsuz kalması⁴, Türkiye’de 1923 -1929 yılları arasında – yasalara aykırı olmaması koşuluyla – yabancı sermayeye karşı gösterilen olumlu yaklaşımın sona erdiğinin önemli bir göstergesidir.

Gazete Sahipleri: ‘Tevzi İşleri İdaresi’

Fransız şirketi Librairie Hachette’in, 1930 yılında, Türkiye’de bir dağıtım (mesajeri) teşkilatı kurma girişimi sonuçsuz kalsa da İstanbul’daki gazete sahiplerinde Türkiye’deki yayın dağıtım işinin kâr getirecek bir yatırım alanı olduğu ve mevcut dağıtım sorunlarının çözümü konusunda bir fikir uyandırmayı başardığı söylenebilir. Librairie Hachette’in sonuçsuz kalan girişiminden bir yıl kadar sonra İstanbul’daki iktidar yanlısı çok satan gazetelerin sahipleri ile ilâncılık piyasasının en büyük şirketi, resmi ilânların yayınına aracılık etmek üzere kurdukları bir şirketin yanı sıra bir de gazete, dergi ve kitap dağıtım şirketi kurmayı denemiştir.

Yunus Nadi (*Cumhuriyet*, *Le Republica* ve *Yeni Gün*), Mahmut Soydan (*Milliyet*, *Fransızca Milliyet* ve *Politika*), Necmeddin Sadak ve Kâzım Şinasi Dersan (*Akşam* ve *l’Akşam*) ve Asım Us (*Vakit*) ile İlânat Acentesi’nin sahipleri Ernest Hofer, David Samanon ve Jak Huli, 1931 yılında, biri resmi ilânların yayınına aracılık edecek diğeri de gazete dağıtımını yapacak iki şirket kurmak üzere bir araya gelmişlerdir. İktidar yanlısı ve çoğunluğu TBMM üyesi gazete sahipleri ile ilân alanında ‘fiili inhisar’ tesis etmekle suçlanan (Bali, 2005:224) sektörün en büyük şirketi İlâncılık Acentası’nın ortak olduğu Resmi İlânlar Türk Limited Şirketi 1 Mayıs 1931 tarihinde kurulmuştur.⁵ Bu şirketin ortakları, 1931 yılının ikinci yarısında ise gazete dağıtımını yapacak bir ‘Tevzi İşleri İdaresi’ kurmak

üzere çalışmalara başlamıştır.⁶ 12 Ekim 1931’de gerçekleştirilecek Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi İdare Meclisi toplantısında gündemin 3 nolu maddesi ‘Tevzi İşleri Hususi Mukavele Projesi’ ve 4 nolu gündemi ise ‘Tevzi İşleri binası’ olarak belirlenmiştir. 22 Ekim 1931 tarihinde notere tasdik ettirilen ‘Tevzi İşleri İdaresine Ait Hususi Mukavele’⁷ içeriğinden bu toplantının gerçekleştiği ve 3 nolu gündem maddesinde yer alan projenin ortaklarca benimsendiği anlaşılmaktadır. Bu mukavenenin birinci maddesine göre gazete dağıtımını amacıyla yeni kurulacak şirketin kapsamı bu işle sınırlı değildir: “Matbaalara ve matbaalara dokunan her türlü işlerin ticaret ve komisyonculuğu ile iştiğal etmek üzere ‘Gazeteciler Türk Limited Şirketi’ unvanı ile bir şirket kurulacaktır.” Toplam 10.000 lira sermaye ile kurulacak (madde: 2) yeni şirketin ilk çalışması gazetelerin İstanbul Belediyesi sınırları dışındaki satış faaliyetlerini birleştirmek olacaktır (madde: 4). ‘Gazeteciler Türk Limited Şirketi’ kuruluncaya kadar, imzalanan ‘Tevzi İşleri İdaresi’ sözleşmesine uygun olarak ortak bir ‘Tevzi Bürosu’ hemen faaliyete geçirilecektir (madde: 5). İlk tesis masrafları İlanat Acentesi’nin ortaklık sermayesi karşılığı koyacağı para ile karşılanacaktır (madde: 9). Kurucu ortaklar kendi gazetelerini her biri üç kuruştan Tevzi Bürosu’na verecektir. Ortak olmayan gazetelerin dağıtım ücreti ise pazarlıkla belirlenecektir (madde: 7). Tevzi Bürosu dışında bayilere gazete gönderdiği tespit edilen ortak, her defasında 500 lira ödeyecektir. Tevzi İşleri İdaresi, bu tazminatı o ortağın dağıtım ya da resmi ilân alacaklarından tahsil etmeye yetkilidir. Bu kurala uymadığına ilişkin şüphe duyulan gazetenin evrak ve hesaplarında denetim yapılabilecektir (madde:8).

Yukarıdaki sözleşmede öngörüldüğü adıyla ‘Gazeteciler Türk Limited Şirketi’nin kurulduğuna dair bir kayıt İstanbul Ticaret Sicili

arşivinde bulunmamaktadır. *Son Posta*’nın sahiplerinden Halil Lütfi Dördüncü anılarında bu ‘dağıtım şirketi’ girişimine değinmektedir. Dördüncü’nün anılarından, ‘dağıtım şirketi’ kurma girişiminin birkaç yıl gündemde kaldığı ve bu girişimin toplantılarına-muhtemelen iktidar yanlısı olduktan sonra-*Son Posta*’nın da davet edildiği anlaşılmaktadır: “...gazeteler gerek İstanbul ve gerek taşra tevzi ve satışlarını bir elden idare için tevzi şirketi kurmağı düşündüler. Bu iş için zaman zaman oturduk, konuştuk ve hiç bir şey yapmadan dağılıp gittik.”⁸ İçlerinde İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı (Mahmut Soydan)’nın da bulunduğu dönemin en güçlü gazete sahipleri ile sektörünün en büyüğü ilâncı ortaklarının dağıtım şirketi kurma girişimlerinin neden sonuçsuz kaldığını Dördüncü anlatmasa da ‘Tevzi İşleri İdaresi’ sözleşmesindeki iki bilgi bir fikir vermektedir. Birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi yeni kurulacak ‘dağıtım şirketi’nin ilk aşamada sadece gazetelerin İstanbul Belediyesi sınırları dışındaki satış faaliyetlerini birleştirmek zorunda olmalarıdır. İkincisi de ‘Tevzi Bürosu’ dışında bayilere gazete gönderdiği tespit edilen ortakların, her defasında 500 lira ödeyecek olmasıdır.

Bu kurallar, rekabet halindeki gazete sahipleri için birbiriyle çelişen ikili bir gazete dağıtım seçeneği anlamına gelmektedir. Gazete satışlarının önemli bir bölümünün gerçekleştiği İstanbul’da gazeteler arasında dağıtım rekabeti devam ederken İstanbul dışında ise ‘Tevzi Bürosu’nun haricinde yapılacak her dağıtım girişimi 500 lira ile cezalandırılacaktır. Bu durum hem gazete sahipleri hem de mevcut dağıtım faaliyetini yürütenler için uygulaması zor bir kuraldır. Kurulacak ‘dağıtım şirketi’ ile birinci aşamada Anadolu ve Trakya’daki satış gelirlerini, bu başarılı olduğu takdirde de İstanbul’daki gelirlerini kaybedecek olan gazetelerin İstanbul’daki

ana bayilerinin bu gelişmeyi kolayca kabul-
lenmesi beklenemez. Bu bayilerin olası tep-
kisi ‘taşra’da daha sistematik ve kârlı dağı-
tım yapma umuduyla hareket eden gazete
sahiplerinin İstanbul’daki mevcut dağıtım
düzenini de sarsacaktır.

Gazete sahiplerinin resmi ilân dağıtım ortak-
lığının yanı sıra 1939 yılında kâğıt ve matbaa
malzemeleri temin eden Basım İstihlak Koo-
peratifi ortaklığını kurup işlettiği bir dö-
nemde ‘dağıtım şirketi’ girişiminin sonuçsuz
kalması da bu olasılığı doğrular niteliktedir.

‘Dağıtım Kurumu’ Kurma Girişimleri

Türkiye’de 1930 ve 1931’de yaşanan iktisadi
ve siyasi politika değişiklikleri ile ortaya çıkan
yapıda basın da yeniden tanımlanmış ve
yeni görevler yüklenmiştir. Eğitim kurumları
ile birlikte basın Kemalist ideolojiyi yay-
mak için seferber edilmiştir (Zürcher,
1996:263).

Bu dönemde, bir ‘milli kültür eseri’ sayılan
(Kaya, 1934:51) ve kısaca ‘matbuat’ kelimesi
ile anılan gazete, mecmua ve kitap en önemli
‘telkin ve terbiye’ aracı olarak tanımlanmış-
tır. Bu dönemde egemen olan yaklaşıma
göre iki tür basın vardır: ‘parti basını’ ve
‘serbest basın’. ‘Parti basını’ Kemalizm’in
‘telkin ve propaganda organı’dır; ‘serbest
basın’ ise “inkılâbın umumi cephesinden
ayrılmamak ve menfi tenkit hastalığına
düşmemek şartile Türk efkâr umumiyesinin
küçük bir parçası”dır. (Dünya Matbuatına
Bir Bakış, 1935)⁹ Türkiye’de toplumsal sınıf-
ların varlığının yadsındığı bu dönemde ‘ide-
al’ basında aranan özelliklerinden birisi de
‘sınıfçı’ olmamasıdır: “Türk basını, siyasi
partilerle parçalanmış olan memleketler
basını gibi sınıfçı, partici ve bozguncu bir
matbuat değildir. Türk basını hiçbir özel
veya sınıfçı çıkarın (menfaatin) aleti değildir.

Türk basını, kendini devrim ideallerine ver-
miş, tam anlamı ile ulusal bir matbuattır”
(Tör, 1975:21).

Siyasal iktidar, basının tümünü ‘kendini
devrim ideallerine vermiş’ kılmak için bir
dizi hukuksal ve kurumsal düzenleme yap-
mıştır: Basın Kanunu (1931), Matbuat Umum
Müdürlüğü (1934), Basın Kongresi (1935),
Basın Birliği (1938). Neşriyat Kongresi
(1939). Basından sorumlu bakan olarak bu
düzenlemelerden bazılarında siyasi sorum-
luluğu olan ve gazeteyi ‘kamusal kurumlardan
biri’ olarak tanımlayan dönemin İçişleri
Bakanı’na göre Türkiye’de gazetelerin her
işine karşı devletin ilgi göstermesi ‘tabii’dir:
“Gazeteyi çıkaranların, yazarların, basanların
da kamusal işlerde ödev almış insanlar
sayılması ve kamuya ilgili her işte olduğu
gibi basın işlerine de devletin yardımı ve
kontrolü ve o kurumlarda çalışanlarla işbir-
liği etmesi bir zarurettir” (Kaya, 1975:19).

Basın Kanunu ve gazeteci milletvekilleri ile
basının ‘kontrol’ünü sağlama alan siyasi
iktidarın basın için ‘zaruri yardım’ listesinde
gümrüksüz kâğıt temini, prim dağıtımını,
resmi ilân ve reklâm, toplu dergi ve kitap
alımı¹⁰, indirimli ulaşım ve haberleşme de
vardır. Matbuat Umum Müdürlüğü, 1934
yılında bu ‘zaruri yardım’ listesine gazete,
dergi ve kitap dağıtımını yetersizliğine çözüm
üretecek ‘dağıtım kurumu’ da eklemek iste-
miştir. Sonraki yıllarda Basın Kongresi, Neş-
riyat Kongresi, Basın Birliği ve Cumhuriyet
Halk Partisi’nin de gündeme getirdiği ‘dağı-
tım kurumu’ kurulamamıştır. Bu kurumlar
tarafından, ‘Yayın Teşkilatı’, ‘Dağıtım Teş-
kilatı’, ‘Basın Dağıtım Şirketi’ gibi farklı
isimlerle gündeme getirilen ama kuruluş
amacı ve işlevi açısından ‘dağıtım kurumu’
niteliğindeki bu girişimler de ‘temenni’ ola-
rak kalmıştır. 1945 sonrası basın politikaları-

nı ve yayın dağıtım alanındaki gelişmeleri daha doğru değerlendirebilmek için bu girişimlerin çıkış amaçları ve yayın dağıtımıyla ilgili tespitlerinin bilinmesi yararlı olacaktır.

Matbuat Umum Müdürlüğü’nün Girişimleri

İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak “Milli matbuatın inkılâp prensiplerine, Devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek” (madde-1/b) ve “matbuatın en mühim telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak (madde-1/d) gibi görevlerle 25.5.1934 tarih ve 2444 nolu kanunla yeniden kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü’nün ilk çalışma konularından birisi Türkiye’deki gazete, dergi ve kitap dağıtımını olmuştur. Matbuat Umum Müdürlüğü bazı gazetelere gönderdiği bir anket formu¹¹ ile Türkiye’deki dağıtım sorununa çözüm aramıştır.

Matbuat Umum Müdürlüğü’nden 15 Kasım 1934 tarihinde *Vakit* gazetesine gönderilen beş soruluk anketin üst yazısında Türkiye’deki gazete, dergi ve kitap neşriyatının dağıtımından memnun olan hiçbir gazete ve kitapçı bulunmadığı ve bazı tedbirler alınması gerektiği hatırlatılarak “Türkiye’de bütün kazalara, hatta nahiyelere kadar gazete, mecmua ve kitap neşriyatını dağıtmak üzere kurulacak bir teşekkül hakkında ne düşünürsünüz” sorusunu yöneltmektedir. Yazının devamında dağıtım için kurulacak ‘teşekkül’ün sermaye temini, ortaklık yapısı, nizamname örneği ve mevcut dağıtım şirketiyle ilişkileri hakkındaki sorulara¹² ‘süratle’ ve ‘samimiyetle’ cevap istenmektedir.

‘Yayın Dağıtım ve Satış İmtiyazı’ Önerisi

19 Kasım 1934 tarihinde *Vakit* gazetesinden Matbuat Umum Müdürlüğü’nün anket formuna gönderilen cevap yazısındaki görüşler, ikinci bölümde ele alınan dağıtım şirketi

kurma girişimlerinin gerçekleşmemesinin nedenleri hakkında ipucu verecek niteliktedir. *Vakit*’in Matbuat Umum Müdürlüğü’nün anket formuna cevap yazısında¹³ öncelikle kurulacak dağıtım kurumu(tesis)un istenilen sonucu vermesinin önünde iki engel bulunduğu dikkat çekilmektedir. *Vakit* yöneticilerine göre bu engellerden birincisi Türkiye’de satışı en çok olan iki üç gazete¹⁴ yönetiminin ‘yalınız kendi kazançlarına saplanıp kalmış olan kafaları’ ve diğeri de bu gazetelerle anlaşmış olan iki üç ‘madrabaz’(toptan gazete satıcısı)ın varlığıdır. Aynı metne göre, bu engelleri aşmak ise Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu’na ya da Belediyeler Kanunu’na eklenecek bir madde ile mümkündür:

“Türkiye’de basılmış yahut basılı olarak dışarıdan gelmiş olsun; Matbuat Kanunumuza göre Türkiye’de basım yayımı (tab u neşri) bildirge (beyanname) verilmesine bağlı olan -kitaplardan başka...- basma(matbua)ların yurt içinde dağıtılmasına, satılmasına elolak (vasıta) olma işi dolayısı ile Devlet’e alınır.” Bu şekilde Devlet’e, hükümete veya belediyelere verilecek yayın dağıtım ve satış imtiyazının işletilmesi sırasında kurulacak ortaklığın anonim olması önerilmektedir. Böyle bir iş için en az ihtiyaç duyulacak şeyin sermaye olduğu belirtilen yazıda kurulacak ortaklığa gazete ve mecmuaların da ortak edilerek ‘içten gözetme hakkı’ verilmesinde fayda bulunduğu ifade edilmektedir. Cevap yazısının devamında sürenin sınırlılığı nedeniyle bir nizamname projesi yazılmadığını belirten *Vakit* yöneticileri, tasarlanan kanunda bulunması gerekenleri yedi maddede sıralamıştır:

A. Kuruk (dağıtım kurumu), büyük şehirlerde satak (satış barakası)lar var edilme-

sini, her yerde satıcı bulundurmasını üzerine alır.

B. Dağıtım satım için iş adamı bulunamayan yerlerde belediye’ler birer satış yeri açarlar. Bunlara kuruğun aldığı paradan pay verilir.

C. Kuruk, satılacak basmaları almada ısılarına karşı banka buyun (kefil) sayılır. Ç-Basma (matbua)ların çıktıkları yerlerdeki satış tutarını koruma ertesi gün, dışarıya yollananlar tutarının yüzde ellisini yedi gün sonra, kalanını da ardı sıra gelecek ayın ortasında akça (nakit) ile öderler.

D. Kuruk, hükümetçe yasak edilmiş olmadıkça hiçbir basmanın yayımına engel olamaz.

E. Basmaların yayım satım işlerinin nasıl gittiğini, nasıl döndürüldüğünü (idare edildiğini) ısıları (ortakları) diledikleri çağda yoklayabilirler.

F.Yayın satım hakkını işletecek kuruk bir ortaklık kılığında olsun olmasın basmalar kuruğa karşı birer alışverişçi (müşteri) yerine tutulur.

Yazının sonunda Türk gazeteciliğinin ‘gereği gibi canlı, dayanıklı olabilmesi’ için bütün Türkiye’yi kucaklayacak ve yılda bir buçuk milyon liralık bir devir yapabileceği tahmin edilen yayım satım işi yanında ilân, reklâm ve afiş işinin de benzer bir yaklaşımla ele alınması gerektiği hatırlatılmaktadır: “Bunlar yapılırsa ulusal baskımı üstün tutmanın yoluna girilmiş, bunun dizginleri yüksek ülkünün eline verilmiş olur”.

Vakit’in dışındaki gazetelerden hangilerine bu anketin gönderildiği ve aynı sorulara ne tür yanıtlar alındığını bilmiyoruz ama Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 1935 yılı faaliyet raporundaki şu cümleler dağıtımla ilgili anketinin genel sonucunu ortaya koymaktadır:

Matbuatın ve umumiyet üzere neşriyatın memleket içindeki yayım işleri gayet bo-

zuktur. Bazı istisnalar bir tarafa bırakılırsa, yayım işini idare eden adamların kültür seviyeleri çok zayıftır. Bu yüzden, gerek matbuatın, gerekse diğer neşriyatın sürümü memleketimizdeki okuryazarların sayısına nispetle çok aşağıda bulunmaktadır. Sürümü artırmak ve kültür neşriyatını halk içinde yayabilmek için, yayım işlerini düzeltmek ve bunu kuvvetli bir teşkilata raptetmek, önümüzde duran en esaslı davalardan birini teşkil etmektedir.

Matbuat Umum Müdürlüğü, 1935 yılında toplanacak Basın Kongresi’nin hazırlıkları sürerken, Kongreye gazete ve dergi okuyucularının isteklerini bildirmek üzere ayrı bir anket yaptı. Anketin dört sorusundan birisi gazete dağıtımıyla ilgiliydi: “Bulduğunuz yerde istediğiniz gazeteyi bulabiliyor musunuz?” Bu ankete verilen cevaplardaki okuyucu dileklerini ortaya koyan 23 ayrı başlıktan üçü, gazetelerin satış ve dağıtımıyla ilgili sorunlara dikkat çekiyordu: “Gazeteler pahalı satılıyor”, “Her yerde istenilen gazete bulundurulmalıdır” ve “Taşrada gazete tevizatını hükümet temin etmeli” (İskit, 1943: 284–286) Matbuat Umum Müdürlüğü, dağıtımla ilgili her iki anket çalışmasından elde ettiği sonuçları 25 Mayıs 1935 tarihine toplanan Birinci Basın Kongresi’nin gündemine taşımakla yetindi.

Basın Kongresi: ‘Devlet Eli’ Şart

Türkiye’deki okuryazarların sayısına oranla çok az olan ‘matbuatın’ ve diğer ‘neşriyatın’ sürümünü artırmak ve ‘kültür neşriyatını halk içinde yayabilmek’ için yayım işlerini ‘kuvvetli bir teşkilata raptetme’yi gündemindeki ‘en esaslı davalardan biri’ olarak tanımlayan Matbuat Umum Müdürlüğü, 1935 yılında gerçekleştirilen Birinci Basın Kongresi’nin Kültür Komisyonu’na ‘Türk gazete, dergi ve kitaplarının geniş ölçüde

yayımının bir kamusal iş olarak yoluna konması’ görevini verdi.

Başkanlığını *Vakit*’in sahiplerinden Asım Us’un yaptığı Birinci Basın Kongresi Kültür Komisyonu, gazete, dergi ve kitap yayım işlerinin o günkü geriliği ve kötülüğünün, gerek sayfa yarışlarına ve gerekse kalite yerine kantiteye doğru yürünmesindeki nedenlerin başında geldiğine dikkat çekti. Dağıtım da içeren yayım işlerini ‘kamusal bir hizmet’ olarak tanımlayan ve ‘devlet eli bu işe girmedikçe muvaffak olunamayacağını’ vurgulayan Kültür Komisyonu, ‘yayım işlerinin hükümetçe en uygun görülecek şekiller altında devlet eli ile yürütülüp ileri götürülmesi’ gerektiğinin Basın Kongresi’nin bir kararı olarak hükümete bildirilmesini kararlaştırdı.

Basın Kongresi’nin bu kararı bir temenni olarak kaldı. Bu kongreden üç yıl sonra, 23.9.1938 tarihinde, Türkiye dâhilindeki gazete, dergi ve basımevi sahipleri ile kitap yayıncılarının kağıt ve diğer baskı maddeleri ihtiyacını daha ekonomik ve daha kolay temini için Türkiye Mahdut Mesuliyetli Basım İstihlak Kooperatifi kuruldu. Aynı yıl Türk Basın Birliği de kurulmasına karşın dağıtımla ilgili Basın Kongresi kararlarına sıra gelmedi. Gazete, dergi ve kitap dağıtımıyla ilgili Basın Kongresi’nin kararında ortaya konan tespitlerin yeniden ele alınması bir yıl sonra toplanacak Birinci Neşriyat Kongresi’ne kadar bekleyecektir.

Neşriyat Kongresi: ‘Yayım Teşkilatı’

Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 1934 yılında yaptığı anketlerle Türkiye’deki gazete, dergi ve kitap dağıtımına ilişkin ortaya konduğu tespitler 1939 yılında da geçerliydi. Bu nedenle, Ankara’da 1-5 Mayıs 1939’da gerçekleştirilen Birinci Neşriyat Kongresi’nin en öncelikli gündemi, bir numaralı komisyona

da adını veren ‘Basım, yayım ve satış işleri’ idi. Neşriyat Kongresi’nde önceliğin yayım dağıtım teşkilatına verilmesinin önemi hem kongre öncesi ve sonrasında gazetelerde çıkan yazılarda hem de kongre esnasında sunulan raporlarda sıkça vurgulandı.

Sadri Ertem, 2 Nisan 1939 tarihli *Vakit*’teki yazısında Neşriyat Kongresi’nde ‘ilk hamlede kat’i surette halletmek bir zaruret’ olarak tanımladığı işlere örnek olarak yayım ‘tevzi işi’ni gösterdi: “Tevzi işi halledilmedikçe ne kadar idealistçe, ne kadar insani hislerle hareket edilirse edilsin, dünyanın en muktedir ilim adamları fikirlerini söylesinler, güzel eserler basılsın; neye yarar?” *Yeni Sabah*’ın sahibine göre de gazetecilik; mecmuacılık ve kitapçılığımızın boynunu büken başlıca sebeplerden biri, taşra satışı işlerinin bozukluğudur. (Saraçoğlu, 1939). Sabiha Sertel, 25 Nisan 1939 tarihli *Tan*’da “Bugün memleketimizde gazete satışları, kitap satışları gönüle azap verecek kadar azdır... Bence bu kongrede nazarı dikkate alınacak en büyük mesele yayım teşkilatıdır” saptamasını yapmıştır. Sertel, bu yayım teşkilatının gerçekleştirilebilmesi için izlenecek yolu da Neşriyat Kongresi’ne gönderdiği raporda gösterir (Sertel, 1939: 404):

Neşriyatı yaymak için alınması icap eden en mühim tedbir zannıma kalırsa umumi, hususi neşriyat müesseseleriyle Maarif Vekâleti’nin iştirakiyle Libreri Haşet mahiyetinde bir yayım müessesesi kurmaktır... Bu teşebbüste sermayenin büyük kısmı devlete ait olduğu gibi, nazım ve mes’ul rol de devletin olmalıdır.

Fransız firması Librairie Hachette’in mahiyetinde bir yayım müessesesi önerisi dönemin ‘milli iktisat’ politikaları açısından tartışılmalı olsa da sosyalist görüşlü Sertel’in önerisindeki ‘özel sektör-devlet işbirliği’ vurgusu

milliyetçi bilinen gazete sahipleri tarafından da paylaşılmıştır. Örneğin 1935 yılında ‘yayımda devlet eli şart’ kararı alan Basın Kongresi Kültür Komisyonu’nun başkanı Asım Us, Neşriyat Kongresi’nin Türkiye’nin kültür hayatında ilk defa ‘devlet ile hususi teşebbüs’ sahipleri arasında verimli bir işbirliğinin ‘yollarını ve imkânlarını’ araştırdığına dikkat çekmiştir (Us, 1939):

...kongrenin umumi yayın teşkilatı kurmak yolunda vereceği karar gerçekten tahakkuk ettirilebilirse neşriyat işlerinin en esaslı meselesi halledilmiş bulunacaktır... İstanbul ve Ankara’daki neşriyat müesseseleri ile memleketin muhtelif mıntıkları muntazam bir yayın teşkilat işlerini idare şebekesi ile bağlanmamış olduğu için kültür hayatımız adeta mefluç (inmeli) bir haldedir. Onun için Neşriyat Kongresi devletin iştiraki ile neşriyata ait yayım işlerini idare edecek bir büyük teşekkülün vücuda gelmesine yardım edilirse kendisinden beklenen en büyük hizmeti tahakkuk ettirmiş olacaktır.

Neşriyat Kongresi’nin ‘Neşriyatın satış, dağıtım işlerini tanzim için alınması faydalı olacak tedbirler’ maddesi için bir başka gazetecinin önerisi de benzerdir: “... elbirliği ile, devletin yardımı ile; rehberliği ile yapılabilir, yapılmalıdır. Buna girişenler behemal kâr edeceklerdir. Bütün neşriyatımız da böylece faydalanacaktır(Va-Nu, 1939)”.

Benzer ifadelerle devlet-özel sektör işbirliğini savunan bir başka yazarın yayın dağıtım teşkilatı ve yayın satışının artırılmasıyla ilgili önerileri daha detaylıdır: “Birçok gazetecileri, kitapçıları ve bhusus dergicileri büyük bir beladan, dolandırılmaktan ve batmaktan kurtarmak için hükümetimizin himayesi, muaveneti ve kontrolü altında bulunmak şartı ile İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde (satış ve tevzi merkezleri) açılma-

lıdır” (Lokmanhekim, 1939:216). Yayın teşkilatının bütün vilayet, kaza ve nahiyelerde şube açmasını, Türkiye’deki 40.000 köye de yayın gönderilebilmesi için ‘daha muntazam posta teşkilatı’ yapılmasını isteyen aynı yazar abonelik konusunda bugün de güncelliğini koruyan bazı öneriler sıralamıştır: “Her postanede gazetelere, mecmualara abone olmak için teşkilat yapılmalı; Halka kolaylık olmak için, çıkmakta bulunan her mecmuanın ismi, fiyatı ve abone miktarını gösteren cetveller postaneye asılmalı”dır (Lokmanhekim, 1939:217).

Basın, Yayın ve Satış İşleri Encümeni, Birinci Türk Neşriyat Kongresi’ne sunduğu raporda Türkiye’de satış işlerinin yolunda gitmemesinin sebepleri şöyle sıralanmıştır: “1-Gazete, mecmua ve kitap satışlarının nüfusumuza nazaran çok mahdut (sınırlı) bulunduğu ve bazı vilayet merkezleri ile birçok kaza ve nahiye merkezlerinde bayi teşkilatının mevcut bulunmaması. 2-Bir kısım bayilerin sattıkları eserlerin paralarını zimmetlerine geçirmesi. 3-Gazete, mecmua ve kitap satışlarının azlığından dolayı basılan eserlerin pahalıya malolması ve pahalılığın satışa mani teşkil etmesi. 4-Çıkan eserlerin kâfi derecede propaganda edilmeyerek halka tanıtılmaması. 5-Kâğıt fiyatlarının pahalılığı ve kitap kâğıtlarından fazla gümrük alınması. 6-Posta ücretlerinin pahalılığı ve damga resminin ilân, reklâm ve afişlerle kataloglarda yüksekliği.”

Bu altı sebebe karşı alınması gereken tedbirleri de araştıran Komisyonun birinci ve ikinci maddedeki sorunların çözümü için önerisi şöyledir:

Devlet Matbaası neşriyatının, mektep kitapları da dâhil olduğu halde, diğer neşriyat işleri ile birlikte ve bir elde toplanması

zaruri görülmüştür. Satış işlerinin bir elde toplanması Türkiye’nin her tarafında, bütün kazalarda, hatta nahiye merkezlerinde birer bayi temini imkânını verecek ve bu bayileri esaslı teminata bağlamak mümkün olacaktır. Ancak esasları yüksek Kongreye arz edilen Yayım şirketinin teşkilatı tamamlanuncaya kadar gündelik gazete ve haftalık mecmuaların satışlarındaki hususiyet göz önünde tutularak kendilerinin bu teşekküle iştirakte serbest bırakılmaları uygun görülmüştür.

Çünkü “Şimdiye kadar gazete ve kitap yüzü görmeyen kaza ve nahiyelere kadar yayım teşkilatının tamamlanması gazete ve mecmuaların bu teşekküle iltihakını(katılımını) kolaylaştıracak ve kuvvetli bir yayım teşkilatı memleket içinde meydana çıkacaktır.”

Basın, Yayın ve Satış İşleri Encümeni’nin hazırladığı raporun Kongre’de kabul edilmesiyle karar haline getirilen bu tespitlerin de hayata geçirilmesi mümkün olmadı. Birinci Neşriyat Kongresi’nde alınan bu kararın uygulanmasıyla ilgili çabalar Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları’nın kitap dağıtım birimi kurmasıyla sınırlı kaldı.

Basın Birliği: ‘Dağıtma Teşkilatı’

Türk Basın Birliği (TBB)’nin 1941 yılında gerçekleştirilen ilk olağan kongresi için rapor hazırlayan TBB Merkez İdare Heyeti’nin, kongrede görüşülüp karar altına alınmasını istediği dileklerden birisi de ticari ve resmi ilânlara aracılık işinin ve ‘gazetelerle mecmuaların yurdun her tarafında dağıtılması ve sattırılması işi’nin birlik (TBB) emrine verilmesi idi. Bunun gerekçesi ise çalışan gazeteciler için ‘tekaüt sandığı’ kurmak ve ‘asgari maaş ve ücret baremi’ ihdasıdır. TBB Merkez İdare Heyeti, kongreye sunduğu raporda, kazancı yeterli olan gazete işletmelerinin *Ulus*’un sahibi CHP gibi sigorta ve barem işinin fedakarlıklarını üstlenmesini

önerir: “Kazancı müsait olmayanlar için, Basın Birliğince temin edilecek hususi ve resmi ilânlar ve tevzi işinin idaresi gibi gelir kaynaklarından açık kapama yardımı yapılabilir.”

Bu dilek doğrultusunda Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu¹⁵’nda yapılan bir düzenleme ile Türk Basın Birliği tarafından bir ‘dağıtma teşkilatı’ kurulabilmesi için Matbuat Umum Müdürlüğü’ne yetki verildi. Bu kanununun 26. maddesinde Matbuat Umum Müdürlüğü’nün görev alanına giren basın, radyo, sinema vb “sahalarındaki çalışmaların millet ve memleket menfaatlerine daha çok uygun olmalarını temin maksadıyla mesleki ve ticari birlikler kurulabilir ve bu teşebbüs sahiplerini bu birliklere girmeğe mecbur tutabilir.” ifadesi yer aldı. Bu ifadenin ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyoruz. Ancak aynı tarihlerde resmi ilanlara aracılık imtiyazını alan Türk Basın Birliği adına resmi ilan dağıtım işini yürüten TBB ve Ortakları Resmi İlanlar Kolektif Şirketi¹⁶ örneği ile Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 1934 yılındaki anketine *Vakit*’in cevabı hatırlandığında olası anlamı tahmin etmek zor olmamaktadır. Muhtemelen *Vakit*’in önerdiği gibi Türkiye’de yayın dağıtım imtiyazı verilecek TBB ile gazete, dergi ve kitap yayıncılığı yapanlardan oluşacak ‘ortakları’nın kuracağı bir ‘dağıtma teşkilatı’ Türkiye çapında örgütlenecek ve yayın dağıtım işini üstlenecekti. Gazete, dergi ve kitap yayınlayıcılardan ‘dağıtma teşkilatı’na ortak olanlar daha düşük komisyonla yayınlarını dağıtma olanağı elde edeceklerdi.

Ancak, hükümetin sansür ve gazete kapatma uygulamasının arttığı ikinci dünya savaş ortamında, daha önce var olan kâğıt sıkıntısının daha da artmasıyla Milli Koruma Kanunu’nun verdiği yetkiyle gazetelerin boyutlarına göre sayfa tahdidinin uygulandığı ve

11 Şubat 1942’den itibaren gazete basmaya yarar kâğıtlara el konularak dağıtımının hükümetçe yapılmaya başlandığı (Er, 2003: 104) bir dönemde TBB’nin gündeme getirdiği ‘dağıtma teşkilatı’ girişimi de öncekiler gibi sonuçsuz kaldı.

CHP: ‘Basın Dağıtma Şirketi’

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu Umumi Heyeti, 21 Aralık 1943 tarihinde, Türkiye’de ‘basın ve yayın alanında zararlı görülen hadiseleri incelemek, bunları önleyecek tedbirleri düşünmek ve her türlü basın ve yayın vasıtalarını daha yapıcı ve faydalı hale getirmenin şartlarını tayin etmek’ amacıyla bir komisyon kurmayı kararlaştırdı. Başkanlığını *Vakit* gazetesi sahibi Asım Us’un yaptığı CHP Basın ve Yayın Komisyonu, 29 Mart 1944 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak raporunu sundu. Komisyonun basınla ilgili ele aldığı konular arasında yayın dağıtımıyla ilgili sorunlar da vardı. Komisyon bu konudaki çözüm önerisi ‘Basın dağıtma şirketi kurulması’ başlığı altında sıralandı.

Öncelikle, 1939 yılında toplanan Birinci Neşriyat Kongresi’nde, Türkiye’de çıkan gazete, dergi ve kitap şeklindeki yayınların ülkenin en uzak köşelerine varıncaya kadar dağıtacak bir ‘basın dağıtma şirketi’ kurulması kararı alındığını anımsatan Komisyon, bu kararın 1944 yılına kadar hayata geçirilmediğine dikkat çekmektedir. Ardından, Türk Basın Birliği tarafından bir ‘dağıtma teşkilatı’ kurulabilmesi için Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanununda yapılan yetkilendirmeyi hatırlatan Komisyon CHP’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Grup Başkanlığına şu öneriyi yapmıştır: “Basın dağıtma şirketi, basınımızın yükselmesi yolunda iyi hizmetler yapabilir. Böyle bir teşkilatı alakalılarla anlaşarak bir şirket halinde

kurma yolundaki tasavvurların bir an önce gerçekleştirilmesini temenni ederiz.”

Başkanlığı’nu Asım Us’un yaptığı komisyon raporunda zikredilen ‘şirket’in -açık olarak belirtilmese de- daha önce ‘dağıtım kurumu’nu gündeme getirenlerin yukarıda açıklanan görüşleri ışığında, bir ‘kooperatif şirket’ olduğunu söyleyebiliriz. Yayın alanında faaliyet gösterenlerinin tümünün ortak edileceği, herkesin eşit oy sahibi olacağı bu ‘şirket’ kâğıt dağıtımını yapan Basın İstihlak Kooperatifi veya resmi ilan dağıtımını yapan TBB ve Ortakları Kolektif Şirketi benzeridir. ‘Basın Dağıtma Şirketi’nin gerçekleşmesi ile elde edilecek faydaları sıralayan CHP Basın Komisyonu raporundaki cümleler Cumhuriyet Halk Partisi’nin o yıllardaki basına yönelik sansür politikaları ve yayın toplatma yöntemleriyle ilgili önemli ipuçları içermenin yanı sıra ‘şirket’ ifadesi ile kastedilenin ‘yarı resmi’ nitelikte ‘bir dağıtım kurumu’ olduğunu da ortaya koymaktadır: “Böyle bir teşekkül basın vasıtasıyla iyi fikirlerin memlekete neşrini kolaylaştıracağı gibi kötülüğü dolayısıyla salahiyyetli makamlar tarafından toplattırılmasına karar verilecek eserlerin de kolaylıkla ortadan kaldırılmasına yarayacaktır.”

CHP’nin komisyon raporunda ortaya konan ‘basın dağıtma şirketi’ kurulması önerisi de önceki öneriler gibi bir ‘temenni’ olarak kaldı. Basının dağıtım sorununun öneminin TBMM üyeleri tarafından yeterince anlaşılmadığının ve CHP Basın Komisyonunu’nun ‘dağıtma şirketi’ önerisinin yaygın bir kabul görmediğinin en açık göstergesi ise 5.1.1945 tarihinde CHP Müstakil Grubu adına milletvekilleri Şekip Engineri ve Nasuhi Baydar’ın Basın ve Yayın İşleri hakkındaki 12 sayfalık raporudur. CHP Büyük Kurultayı’nın 10 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleştireceği ola-

ğanüstü toplantısına sunulmak üzere hazırlanan CHP Müstakil Grubu Raporu’nda ‘basın’ başlığı altında ilân gelirleri, gazetecilik eğitimi, gazeteciler için yardım sandıkları ve sigorta konuları kapsamlı bir şekilde ele alınıp bu amaçla basınla ilgili kanunlarda teklif edilecek değişikliklerin bir an önce TBMM’ne getirilmesi önerilirken basının ‘dağıtım’ sorunu ele alınmamıştır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın ifadesiyle ‘Basının iyileşmesi, güzelleşmesi, yayılması, verimli ve faydalı hale konması’ amacıyla harcanan çabalara rağmen gazetelerin tiraj ve sürümünün artmaması siyasal iktidarın temsilcileri için her zaman ciddi bir hayal kırıklığı olmuştur. Kaya’nın 1935 yılındaki bir tespiti incelenen dönemde ‘dağıtım kurumu’ girişimlerinin sonuçsuz kalmasını açıklayıcı niteliktedir. Başka memleketlerle karşılaştırıldığında Türkiye’deki gazeteler için şekil yönünden lehte satış yönünden aleyhte bir sonuç çıktığını belirten Bakan Kaya bunun sebeplerini şöyle açıklamaktadır: Yayım işlerinin bozukluğu, gazeteğe kâr getiren maddi kaynaklardan gerekli derecede fayda görülmemesi, özel kapital ve çabalamalara bağlı kalınması, rekabet yüzünden sayfa yarışına kalkışılması, bunun sonucunda değerden çok bolluğa önem verilmesi, gene bu yüzden kalitenin eksilererek gazetelerin birbirinin eşi ve kopyası haline gelmesi. (Kaya,1975:18-19)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir yanda gazete, dergi ve kitabın ‘emtia’ özelliğini kullanarak daha çok para kazanmak için ‘dağıtım şirketi’ kurmak isteyen özel sektör girişimcileri diğer yanda ise aynı ürünlerin dağıtım ve satış kanallarını denetimli bir şekilde yaygınlaştırarak basın ve kültürle ilgili politikalarının başarısını artırmak isteyen siyasal iktidarın yayın ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimleri -her ne kadar

sonuçlanmasa da- ne anlama gelmektedir? Bu soruya birden fazla yanıt vermek mümkündür.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1930 -1945 yılları arasında gazete, dergi ve kitap yayıncılığını yaygınlaştırma girişimleri, Türkiye’deki toplumsal sınıfların ‘piyasa eli’ne karşı ‘devlet eli’ni egemen kılma mücadelesinin bir uzantısı olarak gündeme gelmiştir. Bu mücadelede mevcut yayın pazarını genişletmek ve kâr getirisini artırmak amacıyla başlatılan girişimler başarısız olmuştur. Ama siyasal iktidarın etki alanını basın aracılığı ile ülkenin tümüne genişletmek amacıyla, resmi ifadesiyle ‘millet ve memleket menfaati’ için yayın dağıtımının ‘devlet eli’ ile gerçekleştirilmesi için başlatılan girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Hatta ‘özel sektör – devlet işbirliği’ dahi mümkün olamamış, yayın dağıtımının küçük ölçekli ticari faaliyet karakteri korunmuştur.

İncelenen dönemde Türkiye’deki gazete, dergi ve kitap yayın dağıtım pazarı, yetersizliklerine rağmen Librairie Hachette gibi uluslar arası bir yayın şirketinin yatırım yapmasını teşvik edecek kadar ‘cazip’, yani para kazandırma potansiyeline sahiptir. Librairie Hachette’nin uluslar arası deneyimleri ve bu tarihten çok önce Türkiye’de faaliyete başlamış olduğu hatırlandığında bu Fransız şirketinin Türkiye yayın pazarının cazibesi üzerine yaptığı değerlendirmenin olabildiğince gerçekçi olduğu düşünülebilir. Librairie Hachette’nin kuracağı ‘Gazeteler Mesajeri Türk Şirketi’nin ‘modern’ araçlarıyla yayınlarını dağıtmayı teklif ettiği İstanbul’daki gazete sahiplerinin, bir yıl sonra, aynı işi yapmak istemeleri bu tespitimizi doğrulayan bir gelişmedir.

Üçüncü olarak, tümüyle yabancı sermayeye ait Librairie Hachette’nin ‘Gazeteler

Mesajeri Türk Şirketi’ ile ortakları arasında gayri Müslimlerin de bulunduğu Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi’nin ‘Tevzi İşleri İdaresi’ girişimlerinin sonuçsuz kalması ise bu girişimlerin sermaye yapılarının o dönemde Türkiye’de egemen olan millî iktisat politikalarına ters düşmesiyle ve ‘dağıtım şirketi’ girişimi ile tasfiyesi kaçınılmaz olan ve Va-Nu tarafından ‘millî güçler’ olarak tanımlanan mevcut küçük ölçekli dağıtım şirketlerinin direnci ile açıklanabilir.

Son olarak, ‘bürokratik, muhafazakar’ olarak tanımlanan (Alemdar, 2004) denetim politikaları doğrultusunda ‘millet ve memleket menfaati’ne gündeme getirilen ‘dağıtım kurumu’ kurma girişimlerin sonuçsuz kalmasını ise basın ve yayın işletmelerinin sahiplerinin devlet denetiminde bir yayın ‘dağıtım kurumu’ kuruluşuna sıcak bakmamaları ile açıklanabilir. ‘Dağıtım kurumu’ her şeyden CHP’nin basın komisyonu raporunda samimi bir şekilde ifade edildiği gibi siyasal iktidarın ‘zararlı’ gördüğü yayınların tümünü toplatılması anlamına gelmektedir. Ayrıca,

kayıt dışı yayın dağıtımına olanak kalmayacaktır. Bu da gazete, dergi ve kitap yayıncıları ve satıcıları için ek vergi yükü ve daha az kazanç anlamına gelmektedir. Basın Kurultayı ve Neşriyat Kongresi gibi siyasal iktidarın düzenlediği toplantılarda açıkça dile getirilemeyen bu endişeler 1930’lu yılların Türkiye’inde çok uzak olasılıklar değildir.

Türkiye’de 1930’ların başında görülen ülke çapında ‘dağıtım şirketi’ kurma girişimi, liberal iktisat politikalarının kısmen egemen olduğu 1950’li yılların sonunda hayata geçirilebilmiştir. Gazete ve Mecmua Dağıtım Ortaklığı (GAMEDA) 1959’da kuruldu (Danışman, 1982:129). Sonraki yıllarda bunu başkaları izledi. Bu gelişmeye karşın ‘dağıtım kurumu’ kurma düşüncesi 1980’li yıllara kadar gündemden düşmedi ve ‘dağıtım kurumu’ kurmak için 1930 -1945 arasında dile getirilenlere benzer görüşler ‘devlet eli’ni önemseyenlerce belli aralıklarda tekrarlandı.¹⁷

Son Notlar

¹ Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi’nin kuruluş amacı, ortakları ve çalışmaları, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yürütmekte olduğum *Türkiye’de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklam Dağıtım Uygulamaları ve Basın İlan Kurumu Örneği* başlıklı doktora tez çalışmamda kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

² Rifat N. Bali’nin Amerika Dışişleri Bakanlığı arşivi, Büyük Britanya Uluslar arası İlişkiler Krallık Enstitüsü ve İtalyan yazar P. Di Roccalta’nın kitabından derlediği gazete tiraj rakamları ile oluşturduğu tablodan, 1928 ve 1932 yıllarına ait rakamlar ile 1931 ve 1943 -1945 yıllarına ait rakamlarını buraya aktarmak inceleme aralığımızdaki tiraj artış ve azalışı hakkında fikir verecektir. 1931 yılı gayri resmi rakamlar: *Cumhuriyet*: 14.375, *La Republique* (Fransızca): 2.625, *Hakimiyeti Milliye* (Daha sonra *Ulus* adını aldı): 5.500, *Akşam*: 12.900, *L’Akşam* (Fransızca): 3.437, *Son Posta*: 9.125, *Vakit*: 6.125, *Milliyet*: 8.375, *Le Millet* (Fransızca): 1.666, *Politika*: 4.833, *Yılmaz* (Bursa): 4.250, *Yarın*: 6.000, *Yeni Gün*: 5.750, *Le Journal D’Orient* (Fransızca): 10.000, *Stamboul* (Fransızca): 2.225, *Anadolu* (İzmir): 3.500, *Yeni Asır* (İzmir): 5.000, *İnkılap*: 2.000, *Uyanış*: 4.000, *Le Levant* (İzmir-Fransızca): 1.500, *La Turquie Liberale* (Fransızca): 1.000, *Türkische Post* (Almanca): 1.250, *Il Messagero Delgi Italiani* (İtalyanca): 1.000, *Yeni Mersin* (Mersin): 150, *Yeni Bursa* (Bursa): 500, *Kerarun* (Giresun): 500, *Yeni Adana* (Adana): 600, *Edirne Postası* (Edirne): 500, *Babalık* (Konya): 500, *Türk Dili* (İstanbul): 500. 1943 -1945 yılları için 11 gazetenin tirajı: *Cumhuriyet*:16.000, *Ulus (Hakimiyeti Milliye)*:12.000, *Tan*: 12.000, *Yeni Sabah*: 10.000, *Akşam*:10.000, *Son Posta*: 10.000, *Vatan*: 7.000, *Tasviri “Efkâr*: 6.000, *Son Telgraf*: 4.000, *İkdam*: 4.000, *Vakit*: 4.000 (Bali, 2002: 18-19).

³ Kitapçılık, kitap komisyonculuğu ve gazete dağıtımını yapmak üzere Paris’te 1864 kurulan Haşet Kütüphanesi (Librairie Hachette) ’nin Türkiye şubesi, ‘Ajans Jeneral dö Librerie e dö Publikasyon’ (Kitapçılık ve Neşriyat Umum Acentalığı) adıyla 1921 yılında İstanbul’da, İstiklal Caddesi 469 numarada kurulmuş ve değişik isimlerde faaliyet göstermiştir. 1929 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2405 nolu sicil kayıt numarası verilen Ajans Jeneral dö Librerie e dö Publikasyon, 1932 yılında feshedilmiştir. ‘La Grande Librairie Mondiale’ olarak da anılan şirketin yerine Librari Haşet Şirketi Türkiye Şubesi adıyla 1932’de kurulan ve ticaret siciline 18939 numara ile kaydedilen yeni şirket 1961 yılında da ‘Librari Haşet – Merkezi Paris Türkiye İstanbul Şubesi’ adını almıştır.

⁴ Bu girişimin sonuçsuz kalması Türkiye’de uzun yıllar Fransız kültürünün taşıyıcısı yayınların satışını yapan Librairie Hachette’in, Türkiye gazete dağıtım pazarına ilgisinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Şirketin Paris’teki merkezinden 24 Temmuz 1936 tarihinde *Kurun* (Vakit) gazetesi yöneticilerine gönderilen Fransızca yazılmış bir dağıtım sözleşmesi örneği, Librairie Hachette’in, kapsamı yurtdışıyla sınırlı da olsa Türkiye’de yayınlanan gazetelerin dağıtımını işiyle ilgilenmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır. Sözleşme içeriğine göre bu ilgi, 1931 yılında Türkiye’de Fransızca yayınlanan ve toplam tirajı 22.453 olan 7 gazetenin yurtdışında dağıtımıyla sınırlı değildir. Sözleşme, Librairie Hachette’in, Türkiye’de Türkçe yayınlanan gazetelere de yurtdışında dağıtım teklifini devam ettirdiğinin işaretlerini taşımaktadır. Beş yıl için geçerli olacağı belirtilen dört sayfalık sözleşmede, gazete dağıtımıyla ilgili genel kurallar, yayın dağıtımında ödenecek komisyon oranları ve bunun ana bayi ve tali bayiler arasında dağılımları, satılmayan gazetelerin iade şartları, satış bedellerini ödeme koşulları, yayın tanıtımı, özel satış, satış yasağı ve olağanüstü durumlarda tarafların sorumlulukları ayrıntılı sıralanmaktadır. Bu sözleşmeye göre Librairie Hachette’in alacağı komisyon oranı yayınların satış fiyatının yüzde 35’dir. Ödemeler bir sonraki ayın on beşinde yapılacaktır. İadeler yayın sahibinin sorumluluğundadır ve isteğe bağlı olarak iade işlemi yapılmaktadır. Bazı şartları günümüzde de uygulanan bu dağıtım tekliflerinin nasıl sonuçlandığı ayrı bir araştırmayı hak etmektedir.

⁵ Sicilli Ticaret Gazetesi ve Piyasa Cetveli, 25.6.1931, s.4; Bakanlar Kurulu kararı ile Türk Maarif Cemiyeti’ne verilen resmi ilanlara aracılık imtiyazı, büyük ölçüde yıllık bir ücret karşılığı Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi eliyle kullanıldı.

⁶ Fotokopisi arşivimizde bulunan bir davetiye örneğinde, Gazeteciler Türk Limited Şirketi için 30 Eylül 1931’de Matbuat Cemiyeti binasında bir toplantı yapılacağı yazmaktadır. 12 Ekim 1931’de gerçekleştirilecek Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi İdare Meclisi toplantısında gündemin 3 nolu maddesi ‘Tevzi İşleri Hususi Mukavele Projesi, 4. nolu gündemi ise ‘Tevzi İşleri binası’ olarak belirlenmiştir.

⁷ Tevzi İşleri İdaresine Ait Hususi Mukavele, İstanbul 6. Noteri Galip Bingöl tarafından 22 Ekim 1931 tarihinde tasdik edip imzalanmış ve 13500 numara ile kayıt edilmiştir.

⁸ Saadetin Gökçepinar, Halil Lütfi Dördüncü’nün anılarını 20. Asır Dergisi’nde 19.6.1953 tarihli 45. sayıdan itibaren yayınlamaya başladı. 20. Asır’ın 65.sayısında yayınlanan dizinin 11. bölümünde *Son Posta*, gazetesinin başarılı olmasında Anadolu’daki tali bayileri örgütlemesinin önemine dikkat çeken Halil Lütfi Dördüncü, ardından da dağıtım konusunda gazetelere sorun çıkarttığı için İstanbul’un ‘en mühim gazete bayii’ olarak nitelediği Artin Zeki’den kurtulmak amacıyla *Cumhuriyet* ve *Akşam*’la gazete dağıtımında yaptığı işbirliğini anlatmakta ve bir sonraki sayıda da bu işbirliğinden gazetelerin elde ettiği maddi getirileri sıralamaktadır. Dördüncü, “Bu iş için zaman zaman oturduk, konuştuk ve hiçbir şey yapmadan dağıldık” sözleriyle andığı 1930’ların ilk yıllarındaki gazetelerin ortak dağıtım şirketi kurma girişiminin neden başarısız olduğunu ise dizinin daha sonraki bölümlerinde anlatacağını belirtmesine ve aralıklarla 16 bölüm halinde yayınlanan bu anıların 17.12. 1953 tarihli 70. sayıdaki son bölümünde de “Dördüncü bundan sonra... gazeteler arasında tevzi şirketi kurulması teşebbüslerini... anlatacaktır.” ifadesine karşın 1957 yılına kadarki 20. Asır ciltlerinde bu anıların devamına rastlanmamıştır.

⁹ 1939 yılı bütçesinde bu alımlar için ayrılan para elli bin lira olarak açıklanmıştır: “Cumhuriyet Hükümetimizin neşriyat işlerine vermiş olduğu büyük ehemmiyetin en canlı delillerinden biri de altı yıldan beri hususi neşriyata yapılmakta olan maddi yardımdır. Muhtelif Vilayetlerin ve resmi dairelerle Cumhuriyet Halk Partisi’nin yapmakta olduğu yardım ve teşviklerden başka olarak Maarif Vekilliği yüz elli bin liraya yakın bir parayı, bugüne kadar neşronulan kitap ve mecmualardan muayyen birer miktarını satın almak suretile naşir ve tabilere dağıtılmış bulunmaktadır. 1939 yılı bütçesinde bu maksada ayrılan tahsisat ta on beş bin liradan elli bin liraya çıkarılmıştır.”(Yücel, 1939, 13)

¹⁰ Aynı çalışmada (Dünya Matbuatına Bir Bakış, 1935:50–51) İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği’nde de basın Türkiye’deki gibi liberalizm karşıtı ve devletçi olduğu hatırlatılarak Türkiye’deki uygulamanın diğer üç ülkeye göre daha ‘töleran’ olduğu savunulmaktadır.

¹¹ Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör imzasıyla *Vakit* gazetesine gönderilen anket formunun sayı numarası: 66/2494

¹² Anketteki beş sorunun tamamı şöyle: 1- “Türkiye’de bütün kazalara, hatta nahiyelere kadar gazete, mecmua ve kitap neşriyatını dağıtmak üzere kurulacak bir teşekkül hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu bir şirket mi olmalıdır? Ve nasıl şirket, anonim mi, komandit mi, limited mi, kooperatif mi? Bu teşekküllerden birini tercih ederken, kısaca sebeplerini de bildiriniz. 2- Tevzi işinin tanziminde sizce ne kadar sermayeye ihtiyaç vardır? Bu sermayeyi nerelerden ve nasıl temin etmek mümkündür? 3- Tevzi işinin tanziminde gazetelerin, mecmuaların, matbaaların, kitap evlerinin kurulacak şirkete aza olmasına taraftar mısınız? Taraftarsanız onların bu şirkete aza olmasına taraftar mısınız? Taraftarsanız onların bu işe iştiraklerinin şekli ne olmalıdır? 4- Tevzi işini Türkiye miyasynda düşünerek bize bir nizamname krokisi verebilir misiniz? 5- Tevzi işini üstüne alan bir şirket olduğuna göre onun gazetelerle, mecmualarla, mevcut bayilerle, kitap evleri ile ve matbaalarla münasebeti ve alakası ne şekilde olmalıdır?”

¹³ Karbon kopyasında isim bulunmamakla birlikte bu yazının öztürkçe kelimelerle yüklü dili, eleştiri üslubu ve Asım Us’un *Vakit* gazetesindeki konumu nedeniyle onun tarafından yazıldığı izlenimi vermektedir.

¹⁴ Bu tarihte satışı en çok olabilecek gazeteler sırasıyla: *Cumhuriyet, Akşam, Son Posta*

¹⁵ (15) 4475 nolu Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü teşkilat, vazife ve memurları hakkında kanun 16.7.1943’de TBMM’de kabul edildi. 5462 nolu Resmi Gazete’de yayın tarihi: 22.7.1943.

¹⁶ TBB ve Ortakları Resmi İlanlar Kolektif Şirketi’nin kuruluş amacı ve çalışmaları İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yürütmekte olduğum Türkiye’de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklam Dağıtım Uygulamaları ve Basın İlan Kurumu Örneği başlıklı doktora tez çalışmamda kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

¹⁷ 1960’lı yıllardan itibaren basındaki tiraj rakamlarının artmasına ve kâr öncelikli dağıtım ağının genişlemesine karşın 1930’lu yıllarda ortaya konan kamusal nitelikli ‘dağıtım kurumu’ düşüncesi gündemden düşmedi. 27 Mayıs 1960’ta iktidarı ele geçiren Millî Birlik Komitesi 1930’lardaki siyasal iktidar gibi, basını bir ‘kamu hizmeti’ olarak tanımlayarak bu doğrultuda basınla ilgili radikal düzenlemeler gerçekleştirmesine karşın ‘dağıtım kurumu’nu gerçekleştirilememiştir. Kanun taslağında Basın İlan Kurumu’nun görevleri arasında ‘yayın dağıtımını’ da yer almasına karşın sonradan çıkarılmıştır. Daha sonra ‘Dağıtım ve Satış Şirketi’ (Karayalçın, 1963), ‘Devlet Tevzi Teşkilatı’ (Türk Aydınlar Ocağı, 1972) ve ‘Yayın Dağıtım Kurumu’ (Çeçen, 1975) kurulması önerildi. Yeni bir kurum yerine mevcut dağıtım şirketleri arasındaki rekabetin kaldırılmasını ve işbirliğinin sağlanmasını önerenler de oldu. (Olçay ve Korkmaz, 1975) Uzun yıllar üzerinde tartışılan kamusal nitelikli gazete ve dergi dağıtım şirketinin bir denemesi, 1970’li yıllarda Anadolu Dağıtım adıyla kuruldu. Anadolu Ajansının yüzde 60 hissesine sahip olduğu bu şirket başarısız olduğu için kısa süre sonra feshedildi. (Alemdar, 2001:186)

KAYNAKLAR

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve Tarih*. Ankara: Ümit Yayıncılık

Alemdar, K. (2004). The Early Years of the Republican Press. 1920 – 1950, *Boğaziçi Journal*, 18, no.1-2, 35 – 41

Bali, R. N. (2002, May). Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları. *Tarih ve Toplum*, 221, 18–19

Bali, R. N. (2005). *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları

- Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935* (1975). Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü
- Çeçen, A. (1975, Nisan). Türkiye’de Basın ve Dağıtımın Sorunları, *Halkevleri Dergisi*, 102, 2–7
- Danışman, A. (1982). *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri*. Ankara: A.Ü. Basın – Yayın Yüksek Okulu Yayını.
- Dardeniz, Sevinç. (1982). Günlük Gazete Dağıtımının 1960 Öncesi Görünümü. *İletişim*, Ankara: AİTİA-Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu Yayını, 19 –25
- Dünya Matbuatına Bir Bakış* (1935). İstanbul: Basın Genel Direktörlüğü Yayını.
- Gökçepinar, S. (1953, November 12). Halil Lütfi Dördüncü Hayatını Anlatıyor. *20. Asır Dergisi*, 66, 11.
- İskit, S. R. (1939). *Türkiye’de Matbuat Rejimleri: Tahlil ve Tarihçe*. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü
- İskit, S. R. (1943). *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Ankara, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları
- Karayalçın, Y. (1963, June 15). Dağıtım ve Satım Şirketi. *Forum*, 221, 11
- Kocabaşoğlu, U. (1982). 1919–1938 Dönemi Basınında Toplu Bir Bakış. A.Ü. SBF Basın – Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1981, Ankara: A.Ü. SBF Basın – Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 95-127
- Kejanlıoğlu, B. (2001, April 7). Radyo TV Yayıncılığı Siyaseti, Haziran 3, 2009, <http://www.bianet.org>
- Lokmanhekim, H. C. (1939, May 4). Neşir Hayatımızın Tanzimi İçin Birkaç Fikir. *Vakit Gazetesi*, 7655.
- Matbuat Umum Müdürlüğü (1935). *Geçen Dört Yılda ve Gelecek Dört Yılda Yapılacak İşler Hülasesi*. Ankara: Çankaya Matbaası
- Olçay G., & Korkmaz A. H. (1975). *Yazılı Basının Dağıtım ve Maliyet Sorunları*. Ankara: Basın–Yayın Genel Müdürlüğü Yayını.
- Sertel, S.Z. (1939). Muharrir Sabiha Zekeriya Sertel’in Düşünceleri. Maarif Vekilliği (Edited by). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*, tıpkıbasım (1997), Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 402–404
- Türk Aydınlar Ocağı (1972). *Milli Basın Meselesi*. İstanbul: Garanti Matbaası
- Us, A. (1939, May 4). Yayın Teşkilatı. *Vakit Gazetesi*, 7655.

Va-Nu. (1939, April 2). Neşriyat Kongresinde Görüşülecek Maddelerden Dördü, *Akşam Gazetesi*, 7348.

Yaşaroğlu, H. (1939). Muallim Ahmet Halit Kitabevi Sahibi Halit Yaşaroğlu'nun Teklifleri. Maarif Vekilliği (Edited by). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*, tıpkıbasım (1997). Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 362-370

Yücel, H. A. (1939). Birinci Neşriyat Kongresi Açılış Konuşması. Maarif Vekilliği (Edited by). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*, tıpkıbasım (1997). Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 10-15